

МИЛОШ ВУЛЕВИЋ

О ЦИКЛУСУ ПЈЕСАМА "ЛИРСКИ ЗАПИСИ"
ИЗ ЗБИРКЕ "ПРКОСНЕ СТРОФЕ"
РАДОВАНА ЗОГОВИЋА

Радован Зоговић (1907-1986), луцидан дух, врстан и вјешт полемичар, врхунски пјесник; човјек: пркосан, стамен, неустрашив, уз то неподмитљив и незамјенљив борац, комуниста *на њојршију* југословенске револуције од почетка до краја свог часног живота и плодносног књижевног рада. И заиста, он, Радован Зоговић био је и остао парадигма људске и стваралачке достојанствености; у времену кад му је превратничка четрдесетосмашка власт ускратила право на јавну ријеч није клонуо духом, остао је досљедан себи, непоколебљиво вјерујући у идеале револуције, комунизма.

О том времену, шеснаестогодишњем боравку у кули ћутања, истинна, езоповским језиком, иманентним правој литератури, пјесник је *лично, сасвим лично*, рекао своју праву, изворну, *артикулисану ријеч*. По свој прилици, Зоговић ником није остао дужан, он је у каснијем свом поетском стваралаштву бројним асоцијацијама, алузијама, алегоријама, убитачним метафорама проговорио о том срамном времену оштро и беспопштедно као у пјесми "Јаблан под прозором",¹ која је свакако настала за вријеме кућног притвора, насилног ћутања на које је пјесник био осуђен од стране ондашње власти. Ево прве строфе ове познате и по умјетничкој вриједности антологијске пјесме:

*Он је мој садашњи њријатељ без узмака,
једини ѓосић мој, њборник и сѓорник.
Најушњић друѓ, блаић ласкавац, чанколиз болује од лумбаѓа,
а он, њомеђаш мој, јаблан мој њѓокорни.*

¹ Радован Зоговић: "Артикулисана ријеч", "Просвета", Београд, 1965, стр. 49-50.

Иако Зоговић није "вјеровао да ће тако брзо преовладати борба против револуционарне реалистичке литературе", марксистичке идеологије, њега ипак све то није изненадило, затекло неспремног, што и сам каже у једном интервјуу који је дао Бранку Вуковићу. У том интервјуу, између осталог, Зоговић вели: "Ја сам знао шта је књижевна хајка против мене. Видио сам стварне идеје и политичке циљеве хајкача. Свесна, знао сам да ће они те циљеве убрзо јасно показати. Иако су ми њихови бјесомучни напади доносили сатисфакцију: ипак сам их, њих и њихове претече из оне друге антисоцијалистичке културе - очепио!"²

Нема сумње, све што је урадио овај аутор, написао, полемисао, везано је за одбрану револуције која пулсира, корача и тече у сваком његовом стиху, прозној нарацији, критичким и политичким расправама и полемикама. Он је безрезервно остао вјеран својим комунистичким идеалима, напредној антифашистичкој литератури, њеним циљевима и задацима, и свакако у том свјетлу треба видјети и аналитички разматрати сваки Зоговићев написани редак. Зоговића су нападали због партијности, тенденциозности у литератури, он исто тако није имао много разумијевања "за декадентну, формалистичку, мрачњачку умјетност", како ју је сам почешће квалификовао у својим полемички интонираним написима. Јер, његова поезика је отворена, јасна, реалистичка, тенденциозна: исто онолико колико и сам живот који је уосталом основна и суштинска инспирација за настанак његовог цјелокупног књижевног стваралаштва. Тај свој однос према животу децидно је исказао још у првој својој пјесничкој фази. У поенти мало подуже пјесме "Покуси платан - Разговор с вољеним пјесником и са самим собом" у закључном дистиху он вели:

*У име живоѿа - доље све мумије,
у име живоѿа - живјело све живо!*

Стих у *име живоѿа* је, како сам аутор наводи, у напоменама збирке "Пркосне строфе"³ "парафраза стиха Владимира Мајаковског, упућеног Пушкину (Волим Вас живог, а не мумију)". Иначе, у неку руку, ово је његова програмска пјесма у којој су на један суптилан начин исказани пјесникова естетика, идејна опредјељења и начела. Алудирајући на Дучића још на самом почетку пјесме, Зоговић каже да његова пјесма није "... ждребица у звонкој орми, / нећу да тресе, да звецка ритмом прапораца у трку", већ он би желио да његов ритам буде "ко-

² "Репортер", недељни илустровани лист, број 874, од 3. до 10.11.1983, Београд, стр. 22-23 и 56.

³ Радован Зоговић: "Пркосне строфе", Београд, 1947, стр. 183.

рак сијача" или "... да ритам буде пркосни корак поворки / корак пркосних и храбрих, у заносном маршу слободе"; лексиком и ритмом, а могуће интонацијом стихови упућују на познате пјесме у прози Максима Горког. Иначе и самим поднасловом ("Разговор с вољеним пјесником и самим собом"), а више својим склопом, језиком, самим изразом, пјесма поприма драмску форму, исказ, што је у доста случајева специфично за поетско стваралаштво овог изврсног и непоновљивог пјесника југословенске литературе. У ствари, Зоговићева поезија је непрестани дијалог, а комотно се може рећи: диспут с временом, животом, литературом, идеологијом, политиком - стремећи увијек ка прогресу, човјеку, слободи...

Овај пјесник Лима и са Лима⁴ волио је, осјећао и ингениозно описао природу у чијем се билу, ритму, све збива, доживљава, тече: све је у неком унутрашњем пламу, покрету као јаблин Хикметов сунцу *сиремљив*; све је у тој поезији динамично, глежњевима везано за земљу, а *жилама за камен*. Његова поезија је књига коју вјетар на откосу разлистава, она је по својој животности, елементарности, по свом неспутаном току: "киша која је сву ноћ... шумјела у лишћу."

И стварно киша је чест симбол у Зоговићевој поезији, она почешће зашуми у његовим пјесмама, она је метафора револуције по свом ритму, свјежини, налету... Пјесник Зоговић жуди и жели кишу, кличе јој ("откад ме киша није плъснула по лицу", или "двје године ја нијесам био на киши!"), призива је свим својим бићем као у стиховима помињане пјесме ("Поокисли платан"):

*Ох, њокиснуџи, њокиснуџи,
сџаџи њод слајове сунца,
с кайљама њо челу, с кайљама њо руци -
с кайљама крујним, ко кайље на јабуци.*

Између кише и револуције у поезији овог пјесника може се комотно оставити знак једнакости. Најљепше стихове овој лијепој и незамјенљивој природној појави написао је у "Али Бинаку"⁵, "Пјесми четвр-

⁴ Зоговић је једном приликом рекао: "Кад у којој од мојих пјесама или прича, тече нека ријека, то је, бар у двије трећине случајева - Лим. Под правим именом, без имена, под псеудонимом - али Лим".

⁵ Радован Зоговић: "Жилама за камен", приредио, предговор и поговор написао Василије Калезић, циклус пјесама "Дошљаци", пјесма "Али Бинака", стр. 97-126. Графички завод Титоград, Титоград, 1969.

тој", њеном прологу, уводу⁶. Није ово можда нити пролог нити увод, него пјесма, права, истинска, искрена пјесма, а боље је рећи: поема у којој су на прави начин исказана душевна човјекова расположења везана за природу. Пјесник с неким унутрашњим жаром ишчекује кишу, он с њом води префињен дијалог у којем су чујне молбе, вапаји "зашуми плаха", "зашуми блага"! Основни тон у пјесми је шум кише, по грању ораховом. Иманентно за Зоговићеву поетику, бар за прву његову пјесничку фазу, јесте то да се у пјесми преплићу два мотива, односно двије мотивске равни, и то једна везана за описе природе и друга која се односи на друштвене ситуације, стања, у чему је обично садржана порука и поента пјесме. Пјесама овакве садржине има доста у његовој поезији, а то су више пута овдје помињана пјесма "Покисли платан", као и "Издиг у планину", "Бреза", "Аутобус и киша" и многе друге. Као изразити примјер оваквог начина писања узимамо двије пјесме: "Писах ја, жалан и вележалостан" и друга мало дужег наслова (својствено Зоговићевој поетици) "Српаст мјесец за границом поробљене Албаније". У првој два мотива, брезе и рањеног борца, се преплићу попут двије основне арије у музичким композицијама:

*И сџаблом вије, и сџаблом извија ко од сјече. -
Пече! Крв борца, њраведна крв је њече!...*

Друга пјесма је лирскија, мекша, "стварана у маниру дагестанског народног пјесника"⁷, у којој се преплићу параболично мотив мјесеца и бајонета. Три прве строфе завршавају се рефреном да је мјесец:

кџ крвав бајонетџ

⁶ Пјесма четврта

*Ни кише више не њоходе земљу, ни сандук душу.
И лишће сву ноћ шайће о росном сумору кише,
и усне суве да сан зашуми ко њљусак...
Зашуми њлаха, у ѓрани ораховој зашуми,
ојери рђу с јабука, налиј њазухе кукуруза,
разѓали кровове, наџоџи њојрџе сјенокосе,
најџуни крчаѓе извора и њреврни.
Зашуми, блаѓа! И ја ћу уснуџи, а џи ми шуми
и њихај ми до зоре ѓрану њод њрозором
као колијевку је њихај...*

⁷ У напоменама за ову пјесму у избору "Луче", "Жилама за камен" који је урадио Василје Калезић, стр. 334 стоји: "Српаст мјесец за границом поробљене Албаније". Написана 1939. године у маниру дагестанског народног пјесника Сулејмана Стаљског. Пркосне строфе.

а у четвртој, посљедњој, рефрен је нешто измијењен. Ради цјеловитијег утиска, цитираћемо цјелокупну строфу:

*Чуј, мајка њјева усџаванку:
"Нек зоре на сан њвој бисер роне..."
А мјесеџ вири на уранку,
мјесеџ -
ил' крвав бајдней̄.*

Симболика црвене боје истанчано варира ратну поруку, значењски слој пјесме.

А и пјесма "Безгласни суви шапат о шумама" је исто тако поема из природе и о природи, одређеним драгим мјестима, планинама везаним за револуцију:

*Рујишиџа моја: џај зрели, џолеџли, џерилски мек одар
не доживљех сасвим - ни румен, ни сријеш џрекодан џала лишиџа
Јер џрви оџад ме следи, заџахну, џосјече ледом јода:
сад ће џо џора да се раздијева и рашичиџа.⁸*

Ето и ова строфа инспирисана љепотом природе, њеним бојама пред сам мраз вјеродостојно свједочи о Зоговићевом путу кроз вријеме, револуцију: куд год је ишао, кретао се, за њим је остао неизбрисив траг пјесника. Он је велики и непоновљиви пјесник револуције, а ништа мањи није био пјесник ни кад је узимао мотиве из природе: та два феномена, мотива преплитала су се у његовој пјесми исто, како смо раније нагласили, као двије водеће арије у музичким композицијама. То лирско, зоговићевско доживљавање природе, та његова дубока интима, његови унутрашњи доживљаји сматрамо да су нашли свој прави израз у циклусу, не случајно насловљеном, "Лирски записи"⁹ који је сачињен од једанаест тематски разнородних пјесама у којима је аутор показао сву раскош своје пјесничке ријечи, имагинације.

Уводна пјесма циклуса је "Болница" што је чест мотив у стваралаштву овог пјесника. Могуће да је отуда у Зоговићевом стиху она дубока искрена чежња за изненадним пљуском кише, те чежња за планином, сјенокосима: стих му је *росан*, а сан *џраван*. У доста његових пјесама санаторијум, љечилиште истакнути су у сам наслов пјесме ("Пов-

⁸ Рујишта су трешњевска планина у којој је боравио Зоговић крајем 1941. године. О овом његовом боравку у Рујиштима нашли смо неколико података у монографији "Ватре с Комова - Народ андријевичког среза у НОР 1941-1945." Поглавље "Трешњево у НОБ-у и револуцији", стр. 608 (Београд, 1978).

⁹ Радован Зоговић: "Пркосне строфе", Београд, 1947, стр. 99-120.

ратак у лијечилиште", "Болница у јулском јутру", "Болница", "Младић сам у соби за самртнике" и друге). А понеки стихови из других пјесама најдиректније саопштавају где се налази пјесник ("Ја сам у лијечилишту за туберкулозне..." па мало касније у истој пјесми додаје да се налази: "У лијечилишту, суморном чистишту")¹⁰.

Тим личним унутрашњим лирским акцентима, дубоким људским расположењима Зоговић је "удовољио", ако се тако може рећи, у посебном циклусу пјесама индикативно насловљеном "Лирски записи". То су стварно записи из душе, за душу, *лирски записи*, осјећајни, пјеснички, то је лирска "Легенда о шуми и болеснику", бијелим болничким чаршавима, то је људска лирска и пјесничка туга за интимним другом

¹⁰ Игром случаја, Зоговића сам упознао у Институту за туберкулозу НР Србије љета 1966, гдје сам био на лијечењу. Нијесам га познавао, чуо сам да долази сваки дан да обиђе синовца Влада који је био тешки болесник; умро је после тога након три-четири године. Био је добар и врло лијеп младић. Једне вечери, док смо били у шетњи запазо сам Десанку Максимовић у пратњи човјека правилних црта лица, оштрог изгледа, веома педантног. Рекли су ми да је то Зоговић. Драго ми је било што га видим изблиза. Његове стихове давао сам за писмене задатке ученицима; онако узгред, говорио сам им да знају нешто о њему, јер није био у школском програму.

За вријеме прве посјете рекао ми је да су га синовац Владо и књижевник Божо Булатовић упутили на мене. Питао ме је тада шта бих желио да ми донесе од воћа, хране, "не може се празних руку болеснику". Тражио сам да ми поклони неку од његових књига и сјутра вече донио ми је са посветом "Али Бинака" (пишчево издање, Београд, 1958). Извињавао се што нема предратних издања збирке "Пламени голубови", јер је читав тираж тог издања полиција спалила. Садржина посвете односила се на санаторијум и живот у њему. На жалост, књигу ми је неко узео из наткасне, а било ме је стид да то кажем Зоговићу.

Много је био пажљив према свом синовцу Владу, чешће је говорио о њему, брижан за његово здравље и судбину. Посјеђивао га је стално, а кад није био случајно у Београду, слао му је дописне карте на којима би исписао безмало читаву повијест. Разговарали бисмо почешће о Русији, руској литератури, што је била његова омиљена тема. Кад је била ријеч о Јурију Гагарину и његовом првом лету у космос, рекао ми је да је његова честитка у "Љитературној газети" штампана на првој страни, а Јосипа Броза на трећој.

У овим нашим доста ријетким сусретима, шетњама по болничком кругу, причали смо, наравно, највише о литератури, јер ми нијесмо имали заједничких успомена, пријатеља. Са страшћу говорио је о надреализму, сукобу са његовим истакнутим представницима; на жалост, ја нијесам покушао да забиљежим, а сјећања су непоуздана. Разговарали смо доста и о туберкулози, санаторијумима, појединим љекарима, као што је био његов земљац познати фтизиолог проф. др Манојло Лабан, за кога ми је рекао да је био пјесник.

Добро сам запамтио његово казивање како је излијечио ексудат (воду на плућима) за вријеме припрема устанка у бившем андријевичком срезу. Наиме, учествовао је тада у рушењу неког моста, ваљда на Лиму, или негдје другдје, са водом на плућима која га је просто гушила, није му дала да дише. Но мост је морао да буде брзо срушен и он није штедио себе, тако да је из њега киптјела само вода, - и ексудат се излио у зној. Ово казивање карактерише Зоговића као човјека високог морала, чврстог карактера, онаквог какав је био у животу и у литератури.

и пријатељем на робији, на кога га подсјећају *меџохијске љеџње кише*, возови што пројуре тутњећи.

Писцу ових редова блиска је тематика овог циклуса, посебно упечатљиве слике из санаторијума, као у нама знаној пјесми "Младић сам у соби за самртнике" о којој је врло лијепо и зналачки писао Василије Калезић у предговору ("Поезија Радована Зоговића") за избор пјесама познат под насловом "Жилама за камен" (стр. 33-34). Тачно је да је атмосфера у пјесми суморна, препуна тамних, сугестивних, али веома јасних, издиференцираних слика чија звуковна компонента, симболика, можда имплицитно упућује на широки контекст, друштвено стање у којем се чује звекет ланаца који су чујни у трећој и четвртој завршној строфи пјесме. У ранијим својим пјесмама, да би заварао цензуру, Зоговић се служио езоповским језиком, вишезначношћу метафоричког израза пјесничких слика које карактеришу стилска изражајна средства као што су парабола, алузија, алегорија, до ироније и сарказма. Истина, пјесма је прожета тајанственошћу, преплављена тамним сликама, у њој је на најбољи и најсугестивнији начин приказана туберанска атмосфера с повишеном температуром, али у њој је, могуће, наговјештена животна и друштвена ситуација у којој су се нашли његови пријатељи, партијски другови. Зоговићева пјесма, њена структура одувјек је била сложена и слојевита у тематском и значењском смислу. На први поглед читаоцу се његова пјесма из истог циклуса "Запис о вјетру развигору" учини да је то чиста слика природе у којој вјетар покреће плиму живота, но тај вјетар донекле симболизира промјену која ће се десити у друштву под утицајем једне нове силе која се припрема, која само што није грунула. Стање у природи прије и послје вјетра је отворена алузија, симболика која је исказана цјелокупном структуром пјесме.

Пјесма која само чисто исказује болесничку тугу јесте "Повратак у лијечилиште", посвећена Миловану Ђиласу. Има у овој пјесми, наталожило се у њој, неке изненадне туберанске туге, муке због поновног *повраћка у лијечилиште* што је топло лирски исказано у њеном оквирном плану, првој строфи (прва и задња строфа су исте, вјероватно ради јачег утиска). Ево те прве строфе у цјелини:

*Како у овим малим, бијелим собама
иуџа дође изненада - ко шиио одлеише ласише!
И зашиио дође? -
Покошене су ливаде,
а ошшава не расише, а ошшава сшорије расише
но иуџа, но иуџа у нама..*

Интерпункцијски знаци и прелом стиха имају не малу функцију у изразу као и значењу пјесме: прелом стиха у већини строфа као да сугерише слику откоса, њихово слагање једног за другим. Структура пјесме је сва у контрастним сликама, чији израз карактеришу два основна симбола: туга и откоси, трава. Пјесник се жали (ако може овај аутор да се жали, исповиједа још мање; али својствено је правим и великим пјесницима да су сензибилни, они као јасика затрепере и без вјетра, на невиђене и неслућене потицаје са стране) неком, свакако блиском, интимном другу и пријатељу, неком коме је можда пјесма и посвећена:

*И неће косци, ливадама, измеђи вас и мене,
у ланац сѿаиши, ни -
 с ведрима на глави -
дјевојке-ручконоше, с млијеком.
Ја нећу видјети да бљескају кише ѿо тправи,
да бљескају косе, ко рибе над млаком ријеком.*

Поетски рјечник Зоговићев ("дјевојке-ручконоше") указује на његов оригиналан и непоновљив језик и однос према језику, невиђен до њега у југословенској литератури. Језик његове пјесме је, прије свега, динамичан, ритмичан, изражајан, свјеж, на моменте опор, али никад није у раскораку с мишљу, цјелином пјесме, њеном мелодијом и ритмиком, која у већини случајева није изражена спољним ефектима, средствима, већ унутрашњом компактношћу. Његова пјесма посједује унутрашњи ритам који својом елементарношћу често подсјети на ритам у природи, ритам којим се одвијају поједине појаве у њој ("Кад сунце крошње прониже и вјетар покрене гране и стане да плете у мрежу младе награнке и зраке", или још боље то упоређује пјесник у овом стиху: "Кад пишем на машини, дјетлић ме прати на брезии").

Пјесма "Болница", испјевана, како стоји у поднаслову, "На дан смрти Максима Горког", некролог је посвећен великом пролетерском писцу, чији уводни стих казује да је аутор "Три дана већ у болници". Поетска структура ове пјесме није посебно занимљива и садржински и значењски богата као што је, рецимо "Легенда о шуми и о болеснику", пјесма истог овог циклуса. "Легенда" је легенда, она показује сву љепоту, сјај и раскош зоговићевске имагинације, сву сложеност и слојевитост звучача и значења његовог непоновљивог стиха. Пјесма је брзог раздраганог ритма, она је сва екстатична, она је ода природи, дјетлићу на брезии, вјеверици у потоку, љубави, другарству. Лирски субјект у посљедњој строфи је занесен, опијен љубављу, љепотом, полетан је, наздрављачки:

*За нашу љубав, за наше ѿламене очи,
шумо, срце ми, ѿуно ми срце најѿочи!
Кунем се друџу, јавору, дјевојци, кошуѿи из сѿрана:
оздравићу!-
оздравићу од живе љубави,
оздравићу од росе са ѳрана.*

Стихови и читава пјесма, и многе друге Зоговићеве пјесме, рјечито и отворено казују колико је овај пјесник био везан за природу, колико је својим ритмом, осјећањем, животом и стихом био везан за њу, њене чари и љепоте, њено било, жилу куцавицу... "Издиг у планину" је поема сунцу, висини, то је пјесма, повијест или боље рећи, роман у којем кипти живот:

*Блисѿа каѿун у сунцу - бијела варош у ѿрави.
Брадве и шесле бију у шѿице и коѿање
и одјекују, као да бију у јеле на ѿландишѿу.
Пуцају сјекире у ѳори. Јуница воловоѿка
води волове, као свайѿове - око борова,
ѿодно ѿландишѿа, ѿѿињањом ка дубрави.
Говеда крдом крачу кроз шуму чемерику
и једу и усѿа им се саѿунају.*

Живот у свој својој правој бити, суштини, у свом елементу, есенцији.

Чест симбол у поезији овог писца је бреза, која у истоименој пјесми ("Бреза"), стасита и витка, исто као катун у претходној пјесми, ниче сунцем обасјана, сунцем преплављена и окупана, ниче из сјећања, из снова, дјетињства, љубави, чежње, из самог живота. Доминантна изражајна средства овдје су инверзија и персонификација, првом се постигла динамика, ритмичност, док се другом обухвата интегралност умјетничког изараза пјесме у којој се префињеним и бројним асоцијацијама успоставља паралела између брезе и дјевојке, нарочито у другој строфи коју цитирамо:

*Прољеће без брезе, ѳдје да нађем брезу ѿолимску,
ѳдје да је нађем - да јој замрсим косу,
да јој замрсим косу, да јој оѿресем росу?
Брезу насјечену, шѿо осоком ѿоји дјечака,
брезу шѿо ѿере ноге у извору,
ил иѳра бијелим куковима на сунцу!*

Ове двије и још из овог циклуса помињана пјесма "Запис о вјетру развигору", исто инспирисана љепотом природе, у много чему су

специфичне за прву пјесничку фазу овог аутора, а можда и за његову поетику и естетику од почетка до краја његовог стварања. Пјесме прве пјесничке фазе садрже у себи свјежину, спонтаност, сам живот, његов печат и дах, а изнад свега су асоцијативне с једним видним емотивним набојем. Све ове пјесме су у неку руку похвала грабу и маслини, брези, планини, шуми, откосу, киши, роси, дјетлићу... свему ономе што чини и што је сам живот, који директно струји из њиховог ритма, мелодије, из њиховог цјелокупног израза, структуре. Предмет Зоговићеве пјесме је сам живот. Одатле је проистекла свака његова метафора, сваки његов редак; њега не само што није интересовала друга, надреална стварност, деструкција стварности, ларпурлартизам, него је он читав свој интелектуални и стваралачки потенцијал посветио борби против тих и таквих схватања живота и умјетности.

Посебан тематски блок Зоговићеве поезије јесте љубав према другу, која се проширује на једну чисту и велику љубав према човјеку уопште, његовој неустрашивости, стремљењу ка идеалима, слободи. Све пјесме с оваквом тематиком показују велико срце, отворену зоговићевску душу за друга, пријатеља, саборца, о којима је оставио дивне записе који су парадигма људске пожртвованости, високе етике и морала ("нек остане кô запис, нек се забиљежи кô факат: да смо под топовском ватром мислили на поеме"). У овом погледу је најпознатија и најизразитија његова пјесма симболично насловљена "Без граница". И стварно у њој граница између пјесника и мртвих - погинулих другова који су нестајали из колоне и рова - не постоји, пјеснички субјекат срста са њима, са земљом, са мртвима, погинулима који су дио њега, дио нас, што најбоље показује посљедња строфа пјесме. Ево те строфе:

*Границе чиле. И земља је блиска и љорка.
И жива - јер они у њој, јер они живе у нама.
Граница живоџа? и Бола? - О, ми смо исџа џоворка,
иџо час џод сунцем џече, и камене џреџоне џролама,
а час џонире, џонире - као ријека џонорка.*

Прије него се осврнемо на пјесме посвећене истакнутом југословенском револуционару Радовану Вуковићу, личном пријатељу пјесниковом, укратко ћемо указати на пјесму из овог циклуса, а то је "Пјесма за моје ученике", која је сва прожета љубављу према ученицима, бригом о њима, њиховом здрављу, животу. Зоговић се односи према својим бившим ученицима као према себи равним, одраслим људима. У једном лирском обраћању које поприма форму дијалога пјесник је ушао срца отвореног, ријечи мекане, пјесничке, својствене његовом пријатељском људском осјећању:

*Колико храбрих људи сусрећох на свом љућу
и сваки њо прегршић љубави сасу у моје срце...¹¹*

Зоговић на моменте елегичним тоном казује о себи својим ученицима, којима се у трећој строфи овако обраћа:

*Кад јесен дође, и варош сџијесне љојлаве,
и куће зајворе љрозоре, -
ја лућам улицом, кисну ми сувшине руке,
и желим да ућем к вама, у ваи разред љојли, бијели,
џде се љуше велика љокисла рамена,
џде се жаре ваше оквашене руке,
џде миришу скривене јабуке...
- ко љо, у име чеџа, ваиа врајиа мени зајвори,
кад сам ја вас волио, и кад сџе ви мене вољели?¹²*

Пјесников унутрашњи дијалог с ученицима прелази у један индиректни лирски монолог прожет љепотом природе, реминисценцијама на литературу, на ријечи Горког.

Другу и саборцу, личном пријатељу Радовану Вуковићу, кога је изузетно волио и цијенио, Зоговић је посветио неколике пјесме: "Другу у тамници"¹³, "Писмо о возу" и прворазредна пјесма "Метохијске љетње кише"¹⁴, као и послије Другог свјетског рата пјесму "Радовану Вуковићу - Раву у сну"¹⁵.

¹¹ Могуће је да је ова пјесма била подстицај за Вукајла Кукаља да напише своју познату пјесму "Писмо мојим ђацима".

¹² У Напоменама (цит. дјело, стр. 186), Зоговић је записао: "Штампано 1939. у часопису 'Живот и рад', посвећено ученицима трећег разреда зајечарске гимназије којима сам 1935. године предавао од фебруара до краја школске године, када сам отпуштен из државне службе".

¹³ За ову пјесму је забиљежио у напоменама (цит. дјело стр. 184): "Објављено у 'Умјетности и критици' 1939. године. Због цензуре пјесма је изашла под насловом 'Твоја ме кућа гледа', и са извјесним ублажавањима."

¹⁴ О пјесми и о Радовану Вуковићу Зоговић је забиљежио у (Напомени 5, цит. дјело стр. 186): "Штампано у 'Умјетности и критици' 1939. Посвећено (онда само иницијалима) Радовану Вуковићу, студенту књижевности, једном од организатора радничког покрета на Косову и Метохији послије 1930, активном раднику за стварање илегалних партијских организација у Београду и Србији 1935. и 1936. Крајем 1936. Вуковић је ухапшен у Београду и осуђен на пет година тамнице у Сремској Митровици, из које се спасио у љето 1941. у познатом бјекству политичких затвореника кроз подземни канал. Погинуо је као политички комесар партизанског одреда у Србији крајем 1941. године".

¹⁵ Радован Зоговић: "Жилама за камен", избор, предговор и поговор, Василије Калезић, Графички завод Титоград, Титоград 1969.

У својим каснијим сјећањима на Вуковића Зоговић је о пјесмама које му је посветио забиљежио и ово: "За Радована Вуковића везане су на овај или онај начин три моје предратне пјесме: 'Другу у тамници' (прије рата објављена под насловом 'Твоја ме кућа гледа'), 'Писмо о возу' и 'Метохијска љетња киша'. У новије вријеме написао сам и једну приповијетку, чије је једно лице рађено према Вуковићу, али ова приповијетка тражи озбиљну прераду, и ја не знам хоће ли икада бити објављена"¹⁶ У истом прилогу Зоговић саопштава да се Вуковић бавио приказивањем књига, књижевном критиком, полемиком и публицистиком. Из сјећања на Вуковића, која је објавио у форми писма у "Стварању", види се да је Зоговић био интимни друг и пријатељ са Вуковићем, који га је примио у Партију и имао велики утицај на њега. Зоговић је заиста био друг, *пријатељ без узмака*; док су многи други ходочастили по земљи болујући од лумбага, он је ишао усправно с љубављу према свему, без трунке нарцисоидности. У првој строфи пјесме "Полемика" износи отворено тај свој морални кодекс, своју филозофију, однос према животу, односно смрти:

*Ни један! Нека ни један цвијет ни једна њрешиња не изгуби
рудничко-дреничка, и друже, кад мене већ не буде.
Ни једна чашка, лајшица, ни један једини шечни рубин
нека не несјане - кад мене заледи смрћина сјуден.*

Нема сумње, и несумњиво, и непобитно, остао је досљедан себи и свом високом моралу, свом идеалу, својој љубави према природи, свијету, према свему, а највише љубави према човјеку, посебно другу саборцу коме је посветио најузвишеније лирске записе у свом непоновљивом, недостижном пјесничком рукопису. У пјесми "Твоја ме кућа гледа" има неке специфичне носталгичности, туге за другом у тамници на чије су глежње пали тешки окови, али насупротив тим меким штимунзима исказана су и друга расположења, слике и поруке изречене занесено у ритму и стилу Мајаковског, револуције, искиданим степеничастим стихом;

*Руке је њвоје лисичина сјисла,
урасја
у крв
и косји
Клонула рука - беочуџ сјиска,
ал сјошине руку
расју и расју,
још њојле од њвоџ сјиска!*

¹⁶ "Стварање", број 4, 1989, стр. 478-484.

Стихови су "пламени", полетни, ритмични, њихова музикалност је постигнута честим алитерацијама и асонанцама тако да се пјесма једним својим слојем прима као музика, музичка композиција револуционарне провенијенције. Но слике описа Вуковићеве куће у "грању над селом" доминантне су, из њих избија нека пригушена носталгична атмосфера, исконска поезија која као да извире из сјећања, из неког минулог али неограниченог времена. Но, пјесма о којој иде ријеч ("Твоја нас кућа гледа") почиње и завршава се у зоговићевском стилу: симболичним акцентима да су окуви пали и да су за њим, Вуковићем, остали разгранати путеви:

*Пале су негџе, кораци сџали,
ал џуџеви џвоји,
џуџеви зранайџи,
џуџеви су нам осџали!*

Другу предратну пјесму "Писмо о возу", с поднасловом "Другу у тамници", анализирао је с истанчаним осјећањем за поезију Василије Калезић у помињаном избору Зоговићеве поезије "Жилама за камен" (стр. 42-43). Калезић је критички врло суптилно запазио да у овој пјесми, њеном ритму, па и у њеној специфичној атмосфери, има нешто што је иманентно возу, његовом кретању, има у њој, како каже овај критичар, "нечега од његове брзине и застајкивања, дражи и неизвјесности чекања".

У интонацији ове пјесме епистоларност исказа је присутна, али и потиснута, то је "писмо" из душе, то је писмо о другу и за друга који труне "у мртвој кући Митровици", писмо болно, људско, другарско, у којем јесењински забринута чека мајка сина да јој најзад однекуд дође, јер:

*Пеџ џрољећа џрође, шесџо љеџо џече,
и возом већ сџижу сџуденџи.
Мајка џвоја чека, у јуџро и вече,-
а воз џек...
с џуџњавом џролеџи.*

Пјесма експлицитно садржи друштвено-политичке, идејне примјесе, конотације, наговјештаје, али је у суштини лирски запис, поезија болног и неизрецивог сјећања на друга, пролетера, комунисту баченог у окове.

Стихови Зоговићеви посвећени Вуковићу доимају се као *метохијска љетња киша*. И овдје, у овој пјесми ("Метохијска љетња киша"), осјећа се тон писма, и заиста пјесник Вуковићу ("Написаћу ти широко

писмо о киши") пише писмо о киши, багрему, укратко: о питомој и њима обојици драгој Метохији, чија је раскошна љепота дискретно и ненаметљиво у пјесми супротстављена затвору, робији на којој се Вуковић налази. У пјесми је оваплоћена и једна друга, пјеснички врло успјела паралела. Сlike, метафора багрема, неодољиво упућују на Вуковића. Погледајмо само за тренутак и без анализе другу строфу ове пјесме:

*Најисаћу ти широко писмо о киши:
како се вјештар и багрем боре на шравном брежуљку
(багрем би облаку, вјештар га вија љовија);
како је багрем пркосан, како се диже облаку,
а вјештар га шиба, чуја му, дијели косу,
и облак сива у раздјељак - росу, росу...*

Пјесничке слике багрема и олује, вјетра, префињене су, алузивне; ово су најљепше и умјетнички најуспјелије слике у Зоговићевој поезији уопште. Иначе багрем, храст, платан, јаблан, маслина - чести су симболи у његовој поезији и обично сугеришу снагу човјека, његову издржљивост, везаност за земљу: *жилама за љодловћенски камен...*

И стварно, писмо Вуковићу као да га је писала киша: пјесма писана о киши, и сама је киша, по свом ритму, пљуску стихова, а највише по благом, људском, лирском зоговићевском осјећању. Пјесма садржи најљепше слике, описе природе у поезији овог пјесника, пјесма је ода сунцу, похвала киши, роси, росној јабуци, јутарњем снијегу, онда је дивна и узнесена пјесничка здравица упућена другу на робији и љепоти Метохије:

*Кад сунцем зашрејере сивно ливаде, њиве и љаше,
наздравићу ти росом из жарке булкине чаше,
да чујеш како расије шрава, шива шайће виново лишће.
О, не, не! Књигу ћу носиши, широм, љодно кайљица кише,
нека ти писмо, нека ти љјесму - сама најише...*

Пјесме које чине "Лирски циклус", као уосталом и све пјесме збирке "Пркосне строфе", свјеже су, животне, рецепирају се као аутентична, непоновљива поезија. Послије читања ових пјесничких остварења стиче се утисак: чега се год дотакао овај аутор - постало је поезија, и то врхунска поезија, у којој нема ни трунке помодних конструкција, стваралачког и интелектуалног мутљага, неразумљивости, - ничег што карактерише постмодернистички начин писања.

Послије збирке "Пркосне строфе" Зоговићева поезија, сасвим нормално, била је умјетнички боља, квалитетнија, сложенија, свеобухватнија - у стваралачком значењском и сваком другом погледу. Али прва

његова пјесничка фаза одликује се непоновљивом љепотом, свјежином у ритмичком, музичком и стилском изразу, симболици, богатству идеја и порука које може само поезија да оваплоти, сугерира.

Пјесма која затвара "Лирски циклус" је пјесма "Прва ратна јесен", у којој је све "друго него прије"; почели су јуриши, налети у ново ратно вријеме, нови Зоговићев поход у рат и револуцију, - и поезију која му је обезбиједила једно од водећих мјеста у историји југословенске књижевности.¹⁷

Miloš Vulević

ABOUT CYCLE OF POEMS "LIRSKI ZAPISI" ("LYRICAL NOTES") FROM
THE BOOK OF POEMS "PRKOSNE STROFE" ("DEFIANT STROPHES")
WRITTEN BY RADOVAN ZOGOVIĆ

Summary

The subject of critical consideration in this works is a cycle of poems "Lyrical Notes" from the famous book of poems written by this author which is metaphorically called "Defiant Strophes". The poems of this cycle are lyrical provenientia in which the author's familiar and deepest feelings are shown. These feeling are inspired by nature and revolution, which make thematic and ideal base of his poetry and poetology.

The special attention in this work is given to the poems that are thematic and motive tightly connected with nature, convalescent homes and tuberculous health-resorts, as well as the poems in which friendly feelings and moods are shown.

The largest space in these analysis is given to the central poems of this cycle called "Izdig u planinu" ("Going to the mountain") and "Metohijske ljetnje kiše" ("Metohic summer rains") which are of anthologic value. Generally speaking, all the poems which make this cycle are analysed in time in which Zogović lived.

Poems with love feelings "Legenda o šumi i bolesniku" ("A legend of wood and sickman") also belong to high poetry.

¹⁷ Зоговић ће се много касније присјетити свог интимног пријатеља, истомишљеника, у пјесми "Радовану Вуковићу - Раву у сну". Сан и јава карактеришу ово сјећање, структуру пјесме.

